

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Oktoih

I.

Makarije kiállt a műhely bejárata elé, és nagyot nyújtózott. A lemenő nap bevilágított a szűk velencei utcácskába. Enyhén fúj a szél a tenger felől. Jól esett felállnia, kiegyenesednie. Egész délután ott görnyed a metszőasztala mellett, hogy befejezze mestermunkáját, Vergilius kötetének utolsó simításait. Mestere ezt a feladatot adta neki néhány hónapja. Azt mondta, ha ezt is olyan pontosan végzi el, akkor kiállítja számára a mesterlevelet.

Hogy eltelt ez a néhány év, talán öt is, amióta ideszegődött a több száz velencei nyomda egyikébe, hogy kitanulja ezt a mesterséget töviről hegyire, minden apró furfangjával egyetemben. Most, itt a simogató napsugarak melegét élvezve, elégedettség töltötte el. Nem gondolt sem a múltra, a sok küzdelemre, a beilleszkedés nehézségeire, sem arra, hogy mi lesz ezután. Csak állt, magasra nyújtott karokkal, fejét kissé hátra vetve, csukott szemmel.

Húsz éves lehetett, amikor áthajózott Velencébe, miután apját és bátyját a törökök elhurcolták. Anyját elvitte a pestis, senkije sem maradt. Eladta a házat és a legelőt a hegy tövében, és hajóra szállt. Ahogy a parttól távolodott, visszanézett a magasba szökő kotori csúcsokra, és bizonyos volt benne, hogy nem utoljára látja őket. Nem volt olyan ritka akkoriban, hogy a fiatalok Zeta országából Velence felé vették útjukat, ha kereskedelmet, aranyművességet, hajóépítést vagy művészeteket akartak tanulni. Különösen az utóbbi években vált egyre magától értetődőbbé, hogy kevesebben érkeztek délről a hegyek közötti országba, és sokkal többen hagyták el azt. A török már elfoglalta Shkodrát is, és tudhatóan úgy berendezkedett, hogy ezt az országot is örökre részévé tegye egyre lendületesebben terjedő nagy birodalmának. A büszke és nehezen egyezkedő zetaiak tartották magukat legtovább, de a fiatal fiúk már mind bizonyosabbak voltak benne, hogy inkább elhagyják vadregényes hazájukat, mintsem hogy valamely bég katonájává váljanak, vagy rabszolgává a nagy építkezéseknél.

Makarije mindig az újat kereste. Amikor megérkezett Velencébe, akkor sem a szokásos helyeket kereste fel, hanem csak barangolt a kacskaringós utcákon, nem is tudván pontosan, hogy merre tart. Egyszerűen engedte, hogy valami megragadja, elbűvölje és azt követte. Elsőként a paloták erkélyeinek rácsai nyugtázták le. Az addig számára ismeretlen állatok és növények mintái, de még inkább azok a szörnyalakok, szárnyas sárkányok, széles pofájú, óriás szemű békák, amelyekkel az erkélyek rácsait díszítették, meg az oszlopfőket. Egyik nap meg órákig álldogált egy

márvány mozaikot rakó mester mellett, aki színes virágcsokrot készített valami palota belépőjének alapzatán. Az egymás mellé helyezett márvány darabokat bámulatos precizitással csiszolta be, és a csokor úgy jelent meg a mester keze alatt, mintha a földből nőtt volna ki, tüneményes gyorsasággal. Kőfaragókat odahaza is látott dolgozni, de ez a színes alkotás, a selyemsimaságúra csiszolható anyag szinte felkavarta. Odahaza inkább csak hadvezéreket és szenteket mintáztak a mesterek, itt viszont a természet minden buja gazdagsága köszönt vissza a lépcsőkről, oszlopokról, kerítésekről. Még a templomok díszítése is csupa elevenséget sugárzott. A hosszúkás ablakokon beáramló napsugarak olyan könnyeddé s játékosá varázsolták a szent helyek belsejét, mintha nem is templomok lennének. Amit ebben a pezsgő életű városban látott, az fölülmúlta minden addigi elképzelését, vagy inkább teljességgel elsöpörte azokat. Nem ugyanazzal találkozott, mint amit otthonról ismert csak más megformálásban. Amit itt tapasztalt, az más világ volt, egészen más. Ahelyett, hogy megriadt volna ettől a pazar kavalkádtól, inkább a helyét kereste benne, azt, hogy ő maga mit tehetne hozzá ehhez a nyüzsgő sokféleséghez. Érezte, hogy mindez, amiben eddig élt, annak itt szárnyai nőnek, mint Velence oroszlánjának, amelynek figurái ott hemzsegték mindenütt, bárhová nézett.

Amint ebben a félig bódult, félig álmodozó hangulatban ballagott, fejével beleütött egy cégérbe, amely kissé elvált a faltól, így lejjebb lógott az ajtó fölött. Miközben homlokát dörzsölgette, bekukkantott az ajtón. Bent sürgés-forgást látott, valami műhely lehetett, de sem nem asztalos, sem nem kárpitós, sem nem másoló. Kíváncsisága becsalogatta, s ráébredt, hogy egy nyomdában áll. Itt a betűket nem papírra írták, hanem fába metszették, amit festékkel kentek be. A papírt erre szorították rá, és a festék beívódva áthelyezte a betűt a papírra, amit akárhányszor meg lehetett ismételni. Makarije nem tudott írni és olvasni, de ettől a technikától földbe gyökeredzett a lába. Csak állt, tágra nyitott szemekkel bámulta a metszőasztalokat, a prést, a száradni kiterített iratokat. Így kezdődött. Most pedig, lám, ifjú mesterként új korszak küszöbére léphet.

Az új kihívás pedig nem is váratott sokáig magára. Mesteréhez látogató érkezett Cetinjéből, aki a Duce ajánlására kereste fel a neves kiadót, a nemesi családból származó Paltašićot, aki maga is sok évvel ezelőtt Kotorból indult útnak, hogy létrehozza az egyik legelső velencei nyomdát, amely kiadványaival már messze földön ismertté vált, s amely a művelt humanista Duce-tól is rendre kapta a megrendeléseket. A klasszikus római irodalomnak alig volt olyan auktora, akinek művét elsőként ne Paltašić nyomdája adta volna ki. A vendég Đurađ Crnojevič volt, Zeta hercege, aki apja, Ivan javaslatára érkezett nemrégiben Velencébe, összetett gazdasági és politikai megbízatással. Ivan ugyanis kiváló diplomáciai érzékkel Velence Duce-jánál keresett szövetségest, hogy hercegségének függetlenségét megerősítse a török terjeszkedéssel szemben. Tudta, hogy a Duce elődje fő üzleti érdekeltségeit tovább akarja fejleszteni, és sorra nyitja a bányákat, többek között szerte Duklejában is. Zeta gazdag ezüst kincseinek kiaknázása közös haszonnal kecsegtetett. A Duce egy-

részt sikeresen küzdött a szomszédos hercegségekkel, másrészt előnyös békeszerződéseket kötött a török szultánnal is, melyek Ivan birodalma számára is politikai haszonnal kecsegtettek. A rangos családok sarjai könnyen találtak nyitott kapukra a velencei uralkodóknál, nem utolsósorban azért is, mert az utóbbi Ducékat az ég sokkal több leánygyermekkel áldotta meg, akiket elsősorban jó családok fiainak szánhattak erősítve a politikai és gazdasági célokat, valamint biztosítva a nemes dámák személyes jövőjét. Így vált a diplomáciai küldetés Đurađ számára egyben házasságkötési alkalmammá is. A dúce, Agostino Barbarigo legkisebb lányát adták hozzá feleségül mindkét ház nagy öröme és meglepedésére.

A feleség párját ritkítóan művelt asszony volt, aki családja gazdag lehetőségeivel jól tudott élni. Latinul és görögül is írt és olvasott, a Velencébe látogató uralkodókat sorra nyűgözte le tudásával, zenei műveltségével. Számos kérője is akadt korábban, de apja nagyon ragaszkodott hozzá, és előbb nővéreit adta feleségül a kontinens legjobb házaiba, egészen Németalföldre is. A lányt mindazonáltal elsősorban az olvasás kötötte le. Nem csak az akkoriban nagyon divatos szerelmes verseket kedvelte, hanem szívesen forgatta Cicero beszédeit is. Amint új könyv hagyta el Paltasić nyomdáját, az első példányok rendre a Duce legkisebb lányának kecses olvasóállványára kerültek.

Đurađot elkísérte felesége a nyomdászhoz, akit ő régóta jól ismert már, és akivel számtalanszor beszélgetett apja palotájában az emberi természetéről, a csillagászatról, vagy akár a velencei családok legfrissebb intrikáiról is. A nyomdába azonban először most léphetett csak be, hiszen az illem nem engedte meg, még egy ilyen magas rangú hajadonnak sem, hogy apja nélkül bárhová betegyje a lábát. Đurađ herceg feleségeként azonban szabadjára engedhette kíváncsiságát, s amíg férje és a neves kiadó tárgyaltak, ő a műhelybe is belátogatott.

A három férfi késő estig elmélyülten tárgyalt arról, miként lehetne Centinjében nyomdát alapítani. Đurađ nem szégyellte ugyan, hogy az alapítás ötlete feleségétől származott, ám büszkeségből mégsem árulta el a mesternek. A részletekbe menő beszélgetések eredményeként Makarije, a frissen fölszabadult mester kapta Đurađ megbízását a nyomda alapításának előkészületeire. Mestere mindenben támogatásáról biztosította, bár némiképpen sajnálta, hogy ez a kiváló kezű és ízlésű, megbízható és ambiciózus tanítványa messze kerül tőle. Megszokta ugyan, hogy a jóktól nehéz megválnia, de Makarije különösen a szívéhez nőtt. Mindig tudta, hogy egyszer eljön az idő, amikor a tanítvány saját útjára lép, most mégis úgy érezte, mintha egy nagyon darab szakadna ki belőle.

Đurađ indulóban volt a fárasztó, minden fantáziát megmozgató tervezést követően. A három férfi együtt indult a műhely felé. Đurađ a feleségét egy frissen készült Ovidius kötetbe mélyedve találta. Az asszony fölnezt a könyvből és pillantása öszszetalálkozott Makarije tekintetével, aki életében először látott nemes családból származó asszonyt ilyen önfeledten olvasni. Makarije elkapta tekintetét, és inkább metszőasztalához lépett, hirtelen magára hagyva mesterét és annak rangos vendé-

gét. Szinte meg kellett kapaszkodnia asztalába, és erőltetnie, hogy ne forduljon vissza az asszony felé. Szemét a Vergilius metszetre szögezte, amelyet az elmúlt hetekben készített. Próbálta kritikus tekintettel végigvenni a sorokat betűről betűre haladva. De csak az egészét látta maga előtt, magát a műnek a lapját, a sok apró részlet harmóniáját. Ahogy a társaság elhagyta a műhelyt Makarije mélyet sóhajtott, és kezével lassan végigsimította a fedlap díszes fametszetét.

A hazatelepülés előkészületei lassabban haladtak a tervezettnél. Đurađnak is volt még bőven tárgyalni valója a Duceval, és más befolyásos családokkal. A nyomdára kevesebb figyelmet szentelt. Makarije pedig mindenből a legkiválóbb eszközt igyekezett beszerezni, hogy amint Centinjébe érkeznek, a lehető leghamarabb elindulhasson az alkotás. Sűrűn akadt egyeztetnivalója megbízójával, akit gyakorta kellett felkeresnie. De menni kellett a palotába azért is, mert Đurađ felesége új és új köteteket rendelt Paltašić műhelyéből, amiket a mester Makarijeval küldött a palotába, hiszen neki ügyis dolga van ott. Nem egyszer, mintegy véletlenül, éppen hogy egy-egy pillanatra megpillantotta az asszonyt, amint a belső kertbe igyekszik, vagy amint bő szoknyájában valamelyik folyosón vonul. Ilyenkor Makarijet furcsa érzések vették uralmukba. Szégyellte magát, hogy így néz annak feleségére, aki nem csupán megbízója, hanem már-már a barátja is a rangkülönbség ellenére. Ugyan mi köze lehet egy asszonyhoz, a Duce lányához neki, a nyomdász mesternek? Nem engedte, hogy fantáziája ebben az irányba lopakodjon előre. Amint rajta kapta magát, hogy gondolatai a lehetetlen és tiltott irányba szöknek, erőltetve a munkájához fordult és abba vetette bele magát.

Nagyon sok öröme telt az előkészületek szervezésében, a tárgyalásokban, az elkészített szerszámok ellenőrzésében és kipróbálásában. Ám a legboldogabb mégis akkor volt, amikor egyedül ülhetett metsző asztalánál, és begyakorlott, rutinos mozdulatokkal vezethette a vésőjét, az előrerajzolt finom vonalakon. Ilyenkor megfeledkezett mindenről, hogy halad az idő, és arról is, hogy milyen óriási feladat várja Cetnijében.

Az indulást egyre türelmetlenebbül várta, hiszen részéről már minden készen állt. De nem csak ezért, hanem szeretett volna megszabadulni az egyre erősebb vonzalomtól, amit Đurađ felesége iránt érzett, és amit hiábavaló igyekezettel törekedett magától távol tartani. Velence mindinkább ezt a lehetetlen vívódást jelentette számára, míg Cetinje a szabadságot, az alkotás nagy lehetőségét. Tudta jól, ha né tán mégis kalandba keveredne a fiatalasszonnyal, aki szintén annyi finom jelét adta kitüntető figyelmének, akkor mindent elveszítene. A cetinjei tervet, Đurađ bizalmát és barátságát, mindent, amire jövőjét építeni akarta, s amit jó sorsa tálcán kínált feléje. Csak a fejét rázta, amikor rátört a vívódás rohama. Egy este aztán elment a palotába és szinte lázas tekintettel kérlelte urát, hogy induljanak már, de legalább indulhasson ő maga. Szerencsére az asszonnyal nem találkozott.

II.

Đurađnak, apja halálát követően, haza kellett térnie, ami nem is esett nehezére, hiszen minden fontos tárgyaláson és szerződésen túl volt már, velencei küldetését teljesítette. Az itteni évek sok változást hoztak életében. Nem csak azt, ami a házasságra vonatkozott, hanem ami a felkészülésre, hogy apja halála után átvegye Zeta uralkodói jogarát. Amikor Velencébe érkezett, akkor még apja nevében és az ő szándékai szerint tárgyalt és intézkedett. Most hazatérvén, apja utódjaként, már a saját nevében. Zeta népe örömmel fogadta a hazatért trónörökösöt, mert általános volt a meggyőződés, hogy a biztonság és jövő gazdasági és politikai kulcsa a Velencével való viszony. Csak egy valaki reménykedett titkon abban, hogy Đurađ Velencében marad, és inkább felesége apja révén keresi meg a hozzáillő előmenetelt, Stepan, Đurađ öccse. Ő más karakter volt, mint az idősebbik fiú. Inkább hajlott a kompromisszumokra és egyáltalán nem volt számára olyan egyértelmű, hogy Zeta jövőjét egyedül Velence érdekeihez szabad kötni. Szerinte a törökkel való jó viszony ennél sokkal fontosabb. Akiktől tartani kell, azokkal kell mihamar megegyezni, amíg nem lesz késő, amíg még más eszközök is rendelkezésre állnak, mint a vesztes kényszerű lojalitása. A nézetkülönbség a két fiú között nem volt titok az udvarban sem. Mindig is sokat vitatkoztak, de a klán fennmaradása és egységének kikezdetlensége mindkettőjük számára fontosabb volt a saját nézetüknél. Amint Đurađ megérkezett és apja trónjába ült, Stepan lojalitásáról biztosította. Ennek megfelelően szólalt fel a katun első ülésén is, amikor Đurađ bejelentette terveit, és ismertette a velencei tárgyalások gazdasági és politikai eredményeit. A sud és a zbor, az urak tanácsa és a férfiak nemzetség gyűlése egyaránt teljes támogatásáról biztosította az új uralkodót, akitől fölemelkedést vártak, s még inkább a büszke Zeta függetlenségének fenntartását az oszmán terjeszkedés árnyékában. Mindenki örömmel fogadta, hogy Zeta új központját, Centinjét, Đurađ tovább kívánja építeni, és tovább halad apja nyomdokain, aki néhány éve helyezte a hercegség metropolitásának központját is ide. A monostor kiépítése, a palota új szárnya, a védgát megerősítése, mind olyan lépések voltak, amelyek örömmel és bizalommal töltötték el a népet és vezetőit egyaránt. Đurađ fellépése, beszédmódja, de nem utolsó sorban szép és művelt felesége csak erősítette azt az összbenyomást, hogy a többi környező kis királyságokhoz viszonyítva Zeta testesíti meg a legmodernebb gazdálkodást, politikát és kultúrát, amely mintegy kimagasló orom majd képes ellenállni a korszak fenyegető viharainak.

Makarije a hajó orrában állt, amikor látótávolságba kerültek a Kotori-öbölt körülvevő csúcsok. Az ifjú mester szinte kővé dermedt. Mögötte a hajó rakománya, a nyomda beindításához szükséges összes eszköz, előtte pedig az ország, az égre törő hegyek, völgyek népe, Zeta, a hazája, lenyűgöző szépségével és vad természetével. A hajó jó széllel közelített a kikötő felé, és Makarije lelkébe egyre mélyebbre hatolt a vágy, hogy egész életével, minden tehetségével, munkájával és szívének minden dobbanásával ezt az országot szolgálja. Amint a hegyek az ég felé törnek, s a te-

remtő lába elé borulnak, úgy akart ő is leborulni előtte, és mindenét az ő szolgálatába állítani.

Soha nem gondolt arra, hogy pap legyen. Az ortodox vallás olyan természetes volt számára gyerekkorától fogva, mint a nappal és az éjszaka változása, vagy a folyók vég nélküli sodrása a forrástól a tengerig, a kezdettől a végig. Velencében is ott lógott a műhelyben néhány ikon. Előttük szünet nélkül égett a mécs, amelynek feltöltése a legifjabb inas feladata volt, aki hamar megismerhette a mester tenyerének súlyát, ha netán elfeledkezett volna e kötelezettségről. Magától értetődő volt az is, hogy urával áldást kértek útjukra és a nyomda tervére is. De hogy ő maga a vallás képviselője legyen, annak vágya és természetessége először ott vett erőt rajta, a hájós orrában, a kotori hegyek láttán.

A műhely berendezése könnyen ment. Megfelelő helyet Obodban találtak, fél óra járásnyira a palotától. A környékben minden szükséges nyersanyag rendelkezésre állt, szinte karnyújtásnyira, s az új uralkodó támogatásában és érdeklődésében sem volt hiány. Néhány héttel a munka beindítását követően már felesége is érdeklődött, mikor olvashatná az első könyvet, amit az új alapítású nyomda bocsát ki Cetinjében. Makarije éjt nappallá téve dolgozott. Ügyes kezű metszősegédekkel talált, s néhány fiataalt is hozott magával Velencéből. Főképp olyanokat, akiknek volt valamilyen családi kötődése Zetához, és akikben Makarije meglátta a nyomdászati iránti elkötelezettség tüztét.

A nyomdai munkálatok szervezése mellett Makarije hamar felkészült a papszentelésre, amit Szent András napjára tűztek ki. Nem voltak kétségei, sorsának eddigi alakulásán, még inkább tágra nyíló lehetőségein rajta nyugodott Isten tekintete. Miért is kételkedett volna? A szentelés előtti napon nem ment be a műhelybe, hanem kora hajnalban nekiindult a város mellett magasodó hegynek. Valami hajtotta, hogy egészen olyan magasra hágjon, ahonnan belátni Zéta összes csúcsát és völgyeit. Útja a palota mellett vezetett el. Felnézett barátja lakosztályának ablakára. Szeme előtt megjelent a feleség alakja is, ahogyan egyenes derékkal ülve az állványra tett könyvet olvassa, szinte beleveszve a szövegbe. Meggyorsította lépteit, és kezdte hangosan mondani az imádságot, amit eddig csak úgy maga elé mormolt. Ahogy egyre feljebb kapaszkodott a sziklás ösvényeken egyik fától a másikig, olyan lendületet érzett magában, mintha titokzatos erő lendítené a meredek hegyoldalon felfelé. Szépnek találta az utat, a sziklákat, melyekre felhágott, a gyér növényzetet, amelyben ugyan már elnyíltak virágok, de a bozótos, bokros, apró ligetek úgy borították a fehér hegyoldalt, mint a betűk a fehér íveket. Csak ment, szinte szökelt egyre feljebb, hátra nem tekintve. Nem gondolt semmire, sem a munkájára, sem a hivatására, sem önmagára, sem senki másra, csak kapaszkodott előre, érezte ruganyos izmait, törölgette izzadt homlokát, és figyelt hová léphet biztonságba, hogy el ne csússzon, és óvatlan a mélybe ne zuhanjon. Már órák óta kaptatott fölfelé, nem érezte az idő múlását. Még egy meredek, ahol egy nyiladék belsejében, a szikla repedéseibe kapaszkodva kell föltornászni magát, és felér a gerincre, ahonnan csu-

pán pár száz lépés a csúcs. Szinte szaladt, hogy odaléphessen, ahol eddig még senki sem állt, hiszen sem a vadászoknak, sem a katonáknak nem volt oka, hogy idáig fölkapaszkodjanak.

Megállt és körülkémlt. Egész Zeta ott terült el alatta az őszi napsütésben. Könnyeivel küszködött, aztán utat engedett nekik. Boldog zokogás rázta, mint aki megmenekült a halál torkából. Kitérta karjait és szédülten forgott körbe-körbe. Szemét hol a hegyeken és völgyeken futtatta, hol a felhőtlen égre emelte, ahol a Teremtő zsámolyát sejtette. Kifogyott az imádságból, de egész teste, szívének minden dobbanása, minden lélegzetvétele, izmainak fáradt bizsergése maga volt az odaadás, a lefoglaltság telített áhítata.

Kést vett elő, és levágott egy tincset a hajából. Makarije – mondta és a hajszálakat a szélnek eresztette. Még egy tincset lemetszett és azzal is ugyanezt tette. Makarije – mondta másodszer, majd harmadszor és negyedszer is. Makarije, az áldott, a boldog. Háromszor hajolt meg és háromszor vetett keresztet ott a csúcson, ahová jutni akart.

Késő éjszaka volt, mire műhelyébe visszaért. Fáklyát gyújtott és a metszőasztalokról összegyűjtötte a munkákat. Cicero, Ovidius, Petrarca eddig nyomtatásban soha meg nem jelent műveinek tábláit, több tucat, talán száz is lehetett. Némelyik teljesen készen volt már, némelyikbe éppen csak belekezdték, némelyik pedig még csak a megrajzolás szakaszában volt. Az összes táblát a saját asztalára tette, s ami már nem fért rá, mellette tornyolta fel. Leült, és a lapos reszelővel elkezdte őket simára reszelni, letisztítva róluk az írást és a kanyargó díszítő elemeket. Nem törődött vele, hogy mennyi munkát tesz tönkre, csak az új kezdet foglalkoztatta. Nagyon lassan haladt. Felállt, kihordta a maradékot a műhely belső udvarára. Már pirkadt. Egy csomóba rakta a deszkákat, majd egy elszánt mozdulattal meggyújtotta őket. A lángok gyorsan elvégezték dolgukat, hiszen a lemezek szárazak és vékonyak voltak. Kis idő elteltével már csak egy halvány parázskupac izzott az udvaron várva az új napot.

A szentelést követően Makarije a várba ment. Sürgős beszélője volt Đurađgyal. A herceget vacsoránál találta néhány főúrral és a feleségével, aki egyetlen nőként volt jogosult a fejedelem asztalánál étkezni, amihez ragaszkodott is már Velence óta. Makarije a herceghez közel kapott helyet. Valami eredetit – fordult hozzá, olyant, amit Velencében és Kölnben sem tudnak, azt kell kinyomtatni a nyomdában. Azért kár volt a nagy befektetés, hogy a számos velencei nyomda mintájára még egy továbbit alapítsanak Cetinjében. Đurađnak kedvére volt a felvetés. Azzal foglalta el atyja trónját, hogy megőrizze Zeta függetlenségét, és mindazt, amit a korábbi dinasztiák fölhalmoztak. Erősen érezte, hogy nincs sok ideje, mert a török nyugati terjeszkedésének tervével nagyon is tisztában volt. Ha a katunnak be is kell hódolnia a török túlerővel szemben, ami biztosan fent fog maradni, az az egyház, a maga istentiszteleteivel. Így volt Szófia és Shkodra környékén is, melyet már évtizedek óta a bégek irányítottak. A templomok állnak, csak a szentek arcát kellett lemeszlni,

hogy a dervisek ne kaparják le a festéket a falról, de a liturgiákat engedélyezték. Végül is a török is Istenben hisz és a zsidókkal több baja van, mint a keresztényekkel. Makarije Đurađ beszédére összpontosított. Eddig szinte rá sem nézett a mellette ülő asszonyra. Most azonban kénytelen volt, mert az férjéhez hajolt és alig hallhatóan csak annyit súgott fülébe: oktoih. Így, a szláv szót használva, amely könyv a legfontosabb minden liturgia vezérfonalaként használt mű. Đurađ bólintot, és Makarije felé fordulva mintegy rendelkezésszerűen, kissé emelkedett hangon, ahogy a parancsait hirdette ki megismételte, amit felesége halkán mondott neki. Legyen a nyomda legelső feladata az Oktoih kiadása, hogy minden kolostor hozzájuthasson ehhez a nélkülözhetetlen szent könyvhöz, amely ha megsemmisülne, vagy megrongálódna, könnyen legyen pótolható. Makarije csak most értette meg, mi is vezette őt a latin betűvel szedett, nyugati auktorok műveinek tönkretételénél. Az ő nyomdája ennek a világnak, ennek az országnak dolgozzon, és itt kapaszkodjék bele az égbeszálló imádság áramlataiba. Búcsúzás nélkül állt fel, és már sietett is vissza a műhelybe.

Ettől fogva halálos tempót diktált magának és a műhely összes inasának. Mintául a még kézzel írt Oktoihot használta, amelynek egy példánya rendelkezésre állt a cetinjei kolostorban. Az ebben talált betűk alapján kialakította az ustavot, az első szláv nyelvű szabványt, melynek minden egyes karakterét saját kezével egy mintába véste bele kis- és nagybetűkkel egyaránt. Ennek a mintának ott kellett lennie minden metsző asztalán, akik hamarosan elsajátították a könnyen metszhető stílust. Gyakorlásképpen nem az Oktoihhal kezdte a munkát, hanem a zoltáros könyvvel, s amikor már látta, hogy folyamatosan és csak kevés hibával sikerül az új karakterkészlet alkalmazása, akkor adott utasítást a zoltárkötet munkálatainak leállítására, és az Oktoih megkezdésére.

Az imádságos könyvet két különálló kötetre tervezte, mert így alkalmasabb volt. Míg az egyiket használták a szent liturgiában, addig a másik pihenhetett. Ezzel kétszeresére növekedett a kötetek élettartama. A folyó szövegeket az inasok metszeték és nyomtatták. Az iniciálék és a további díszítő elemek helyét kihagyták, ezeket kézzel rajzolta és festette maga a mester. Mintául itt is a korábbi kódex elemeit használta, de vegyítette a velencei stílusokkal. Helyenként, ahol a szöveg értelme vagy a dallam íve megkívánta néhány szót is utólag kézzel, piros színben illesztett a szövegbe. A Prvoglasnik 1494 Vízkeresztjére lett kész nyers változatban. A Petoglasnik még egy évet igényelt.

A munkálatok legizgalmasabb fázisa Makarije számára az ellenőrzés és a gyártási folyamat irányítása mellett mégis az volt, hogy kialakítsa az egyes fejezeteket elválasztó belső fedlapok közös és változó motívumait. Néha egész éjszakákat tervezett, rajzolt, kísérletezett át. Minden igyekezetével azon volt, hogy eredetét alkosson magas színvonalon. Belefeledkezett a minták futtatásába, a velencei és a helyi motívumok vegyítésébe, a harmóniák kidolgozásába. Egy-egy sikerült részletet többször is megismételt, amint az imádságok is többször hangzanak el. A kimetszett vonalakon végigvezette bal kezének középső ujját, éppen csak érintve a fát, szemét be-

hunyva, hogy ne a látvány, hanem a lélek rezdülése feleljen a minták üzenetire. Ahol megzökkent belső figyelme, arra a helyre ránézett először távolabbról, majd egészen közletről. Másik kezébe ilyenkor faszéndarabkát vett és próbálta lekövetni jobb kezével azt, ahogyan belső rezdülései a formát igényelték. Néha meg kellett riadnia egy-egy ilyen belső vonal láttán, mert azok túlságosan emlékeztették egy női alakra. Ezeket a helyeket igyekezett újra rajzolni, de a minta összhangja fontosabb volt számára, mint ez a sátáni kísértés, amely még itt is megpróbálta figyelmét tiltott területekre terelni. Ilyenkor sokszor az udvar mély ciszternájához ment, és egy egész vödör jéghideg vizet öntött fejére.

A teljes Oktoih év végére készült el. Az első példányt Makarije magával vitte a szobájába. Ez senkié nem lehet, ezt ő maga akarja használni, ott akarja tudni maga mellett, mint tárgyi bizonyítékot arra, hogy a küldetést végrehajtotta. Minden nehézség közepette is a hűségét megőrizte.

Velencei mintára monogramot helyezett el ennek a példánynak a borítóján. A monogram minden mesternél két betűből áll. Az egyik a családi nevet, a másik a keresetségben kapott nevet jelölte a kezdőbetűkkel. Makarijenek azonban nem volt családi neve, s ha lett is volna, a papságban lemondott róla. A másik betű keresésénél nagy gondban volt. Végül a B betű mellett döntött, kifejezve a szláv és a latin kultúra egységét. Makarije és Beatus, a boldogság szavai a két nyelven.

III.

A centinjei nyomda néhány év alatt mintegy 400 példányt készített el az Oktoih mindkét kötetéből. Befejezték a zsoltáros könyvet is, és készült még a Molitvenik és a négy evangélium. A török bég azonban felszólította Đurađot, hogy hagyja el Cetinjét, és Makarije is jónak látta, ha nyomdát elköltözteti. Đurađ Velencébe tért vissza, a nyomda Valahiába költözött. Összesen egyetlen évtizedben virult az önálló Zeta kultúrája, ami dacolni hivatott az iszlám kultúrával, a politikai függetlenség elvesztése után is.

Az elköltözés napja előtt Makarije a szobájában ült az Oktoih mesterpéldányával az ölében. Annyi estén és éjjelen forgatta a könyvet, már meglátszottak rajta a használat nyomai. Szeretett így ülni, bármilyen volt a hangulata. A könyv erővel töltötte fel. Nyugalmat és magabiztosságot kölcsönzött neki. Bármennyire is a saját művét dédelgette, ezeken az estéken mégis úgy érezte, mintha ajándékul kapta volna. Benne volt mindene, tudása, kreativitása, szorgalma és az a mély vágy, hogy hitéből és szakmájából alkosson maradandót népének. Ablak és tükör volt egyaránt számára a könyv. Ablak, amely az égre nyílik az imádságok révén, és tükör, amelyben önmagát találhatja meg. Megsimította ujjával a kötet borítóját, végighaladt a gerincén, majd finom mozdulattal megnyitotta a lapokat. A könyv szelíden kinyílt, és előtűntek belőle a két oszlopba rendezett egységes formájú betűk a színezett szavakkal. Két tenyerével összehajtotta, majd játékos ujjával újra megnyitotta a kötetet egy másik helyen. Beletekintett, bele is olvasott, a megfelelő dallamokat meg is szólal-

tatta, majd összecsukta, és engedte ujjának, hogy újra rést találjon a nyílra kész lapok között.

Éjjél is elmúlt már ebben a bensőséges áhítatban, amikor egyszerre felállt, és a köteteket magához szorítva kilépett házából, majd a palota felé irányította lépteit. Ez a könyv az Oktoih mesterpéldánya ajándékká kell váljék, hiszen ő maga is ajándéknak tekintette. Azé kell lennie, aki által az Úr nyomtatására szólította fel. A palota őrei megismerték alakját, és fel sem álltak fektükből, amikor Makarije határozott léptekkel elhaladt közöttük. Papi ruhája miatt egyébként sem tartóztathatták volna fel. A palota hercegi szárnyába ment. Egy pillanatra Đurađ hálótermének ajtajánál állt meg, de hirtelen döntéssel mégis a mellette lévő ajtót nyitotta. Lopódzó óvatossággal a könyveket az olvasóállványra helyezte. Majd körül sem nézve sietve eltávozott.

Attól a naptól fogva Đurađ feleségének napi olvasmányává vált az Oktoih. A rendszeresen visszatérő imádságokat, már könyv nélkül is tudta mondani azon a nyelven, amelyet itt tanult meg Cetinjében, jóllehet senki sem beszélte, hiszen csak a liturgiában használták. Szüksége is volt az imára, mert Velencébe visszatérve egészen más élet várt rá, mint amilyenre a Duce lánya, Zeta hercegnője számíthatott. Férjét különböző cselszövéses és irigységek miatt török kémnek tekintették. Ha nem lenne az, szólt az epés közvélekedés, a török nem hagyta volna életben, amikor Zetát elfoglalta. Hiába volt nyilvánvaló, hogy akik Đurađot támadták, valójában a Ducén akartak fogást találni, a börtöntől nem lehetett megkímélni. Az asszony folytonosan kérlete apját, hogy szüntesse meg a város ítéletét, az ingadozó politika egyensúly miatt apja, csak halogatta közbenjárását.

Aggodalmában és magányában egyre többet imádkozott, s kezéből egyre ritkábban hiányzott az Oktoih valamelyik kötete, ha palotájában tartózkodott. Voltak oldalak és szimbólumok, amelyeket különösen kedvelt. Ha azokat lapozta fel, lelkére hamarabb települt a béke és a reménykedés. Leginkább a Tri meloda borítójának rajzát szerette nézegetni. Ha kissé hunyorogva tekintett rá, vagy könnyecseppjein keresztül, előtűnt Makarije tapintatosan elrejtett monogramja, benne a B betűvel, Beatrice nevének kezdőbetűjével. Nehezen vallotta be magának, mennyire hiányzik neki ez az elszánt, intelligens és dús érzelmű pap. Vajon utolsó vallomásaként juttatta el számára a könyveket? Vagy azért, hogy végleg lezárja kettejük titkos és tagadott érintettségét? Tudta, erre már nem találhat választ. A monogram pedig egyre halványult a folyamatos simogatás következtében.

Đurađ a börtönben megbetegedett. Súlyos köhögés rázta éjjel-nappal. A raboknak nem járt orvosi ellátás. Az ólomlábakon járó hónapok költségei felemésztették maradék vagyonukat. A feleségben egyre nőtt az aggodalom. Minden idejét látogatással töltötte hol a börtönben, hol baráti családoznál, akiktől támogatást remélt férje számára. A hosszú beszéléseken mindenki együttérzéséről biztosította őt, de senki nem sietett segítségére. Az egész város csodálta az asszony kitartását. Sokan arra számítottak, hogy majd elhagyja a gyanúba keveredett idegent és visszaköltö-

zik apja házába, hogy ott élhesse gondtalan életét. Tekintélye egyre csak nőtt, s párhuzamosan benne is a férje iránti aggódó és gondoskodó szeretet. Amit egykor a diplomáciai taktika hozott létre, majd a külföldi tartózkodás edzett meg, azt a jelen gondoljai elmélyítették és nemes összetartozássá érlelték.

Az egyik látogatás alkalmával a velencei bíróság elnöke megjelölt egy összeget, amivel Đurađ kiváltható lenne a börtönből. Mindenki tudta, hogy már nem sokáig képes küzdeni a tüdőbajjal, ami a városban még a jó körülmények között élőket is tizedelte. Az összeg nagysága elrémisztette az asszonyt. Egyetlen bútorának vagy ékszerének sem volt ekkora értéke, pedig bármitől örömmel megvált volna, hogy férjét kiszabadítsa. Gondterheltem járta az utcákat, s egyszerre Paltašić nyomdája előtt találta magát. Amióta visszatért Velencébe, még egyszer sem kereste fel a tekintélyes mestert, atyjának barátját. Hosszan elbeszélgettek Zetáról és Makarijeről, az azóta híressé vált Oktoihról, melynek értéke a különleges nyelv és az új karakterkészlet miatt messze felülmúlta az összes kiadványét. Ráadásul egyik kolostor sem volt hajlandó megválni a saját példányától, hiszen nap mint nap használták a liturgiában és az utánpótlás is elapadt, amióta a cetinjei nyomda bezárt, és új helyén már más igényeket kellett kielégítenie. Az asszony elbúcsúzott az öreg mestertől, aki nem is értette, mitől ragyogott fel az aggodalomtól megtört arc.

Már besötétedett, amikor Beatrice a palotához ért. Magához vette az Oktoih két kötetét, és elindult Velence leggazdagabb kereskedőjéhez, egyik nővére férjéhez. A kötetekért kapott összeg még annál is nagyobb volt, mint amennyibe a kiváltás került. Mielőtt átadta, a harmadik dallamnál nyitotta fel, s az ortodox hagyomány szerint megcsókolta a borítót, mint egy ikont, amelytől segítséget várunk.

Cetinje 2015. augusztus